

Scrisoarea adresată Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române cu prilejul receptării de către acesta a deciziilor sinodului eretic din Creta

Preafericite Părinte Patriarh,

Înaltpreasfințiți Părinți Mitropoliți și Arhiepiscopi,

Preasfințiți Părinți Episcopi,

Respectuos Vă aduc la cunoștință câteva obiecții față de documentele sinodului din Creta, cu rugămintea de a le analiza în cadrul ședinței Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române convocate pentru a dezbate și hotărî cu privire la aprobarea sau nu a acestor documente.

Cele mai multe obiecții sunt față de documentul “Relația Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine” (numit în continuare Documentul 6).

1. Acest sinod s-a deosebit de toate celelalte prin faptul că **nu a statornicit un hotar clar între erezie și ortodoxie**, dimpotrivă, a șters distincții stabilite de sinoade anterioare. S-a spus de multe ori că acest sinod nu a dat dogme noi, în schimb este evident că **a adus atingere unor dogme vechi**.
2. Spre deosebire de alte sinoade generale ale Bisericii Ortodoxe (ecumenice sau panortodoxe), acest sinod **nu a anatemizat nicio erezie apărută în lume de la ultimul sinod ecumenic încoace, nici nu a întărit hotărârile sinoadelor anterioare prin care diverse erezii și schisme au fost anatemizate**. Sinodul avea obligația să dea unele răspunsuri concrete la preocupările și provocările pe care le au creștinii ortodocși contemporani, viețuitori într-o lume profund ostilă lor și Bisericii lui Hristos.
3. **Este legiferată la cel mai înalt nivel participarea Bisericilor**

Ortodoxe la Mișcarea Ecumenică, în ciuda faptului că această organizație a fost catalogată de mai multe personalități teologice (Sfântul Iustin Popovici, Sfântul Nicolae Velimirovici, Sfântul Serafim Rose, Cuviosul Părinte Iustin Pârnu, Cuviosul Părinte Ilie Cleopa, pr. acad. prof. univ. dr. Dumitru Stăniloae și mulți alții) și de sinoade ale Bisericilor Ortodoxe locale (Biserica Ortodoxă Rusă din afara Rusiei, Biserica Ortodoxă Georgiană) drept **erezie** sau chiar **panerezie eclesiologică**, iar la întâlnirea panortodoxă de la 1948, de la Moscova, s-a recomandat neparticiparea la aceasta.

- 4. Relația Bisericii Ortodoxe cu lumea creștină este concepută exclusiv prin participarea la Mișcarea Ecumenică**, ceea ce anulează aspirațiile Bisericii de readucere a celor “de aproape sau de departe” la Biserica lui Hristos cea ortodoxă, întrucât, în cadrul Mișcării Ecumenice, “nicio Biserică nu este obligată să-și modifice eclesiologia după accederea în Consiliu[1]... După includerea în Consiliu nu rezultă că fiecare biserică este obligată să vadă celelalte biserici ca biserici în adevăratul și deplinul sens al cuvântului” (art. 19 al Documentului 6, citat din *Declarația de la Toronto II*). Aceasta înseamnă că proclamarea în articolul 1 a Bisericii Ortodoxe ca “Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească” nu produce niciun efect la nivelul dialogului ecumenic, de vreme ce sinodul cretan acceptă și ratifică, în mod eretic, premisa eclesiologică ecumenistă mai sus citată, care are drept consecință faptul că **niciuna dintre membrele CMB nu este obligată să recunoască faptul că Biserica Ortodoxă este Biserică în adevăratul sens al cuvântului, cu atât mai puțin că este cu adevărat Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească** și nici să își modifice propria eclesiologie pentru a accepta că Ortodoxia este adevărata Biserică. Mai mult, în cadrul CMB, vocea Bisericilor Ortodoxe reprezintă o minoritate și nu poate influența în mod clar deciziile care se iau acolo. Acesta a fost și unul dintre motivele de nemulțumire ale participanților la întâlnirea interortodoxă de la Tesalonic, din 1998, când s-a emis o *Declarație* în care se afirmă: “Luările lor [ale Bisericilor Ortodoxe - n.n.] de poziție pe aceste subiecte [limbajul inclusiv, hirotonirea femeilor, drepturile minorităților homosexualilor și unele tendințe referitoare la sincretismul religios - n.n.] au fost mereu considerate declarații ale minorității și, din acest motiv, **nu au putut influența tendința generală și etosul Consiliului Mondial al Bisericilor**”[2] (s.n.).

5. În articolul 1 al Documentului 6 se spune că “Biserica Ortodoxă ocupă un loc central în promovarea unității creștine în lumea contemporană”. Ideea unității creștine promovate de Mișcarea Ecumenică este extrem de controversată, deoarece din punct de vedere ortodox unitatea creștină **se manifestă deplin în interiorul Bisericii Ortodoxe**, între cei ce mărturisesc ortodox pe Hristos, după cum o concepe Sfântul Simeon Noul Teolog: “Biserică sobornicească (universală) este adunarea dreptslăvitorilor care mărturisesc credința ortodoxă”[3]; “adevărata Biserică este unirea într-o adunare a dreptslăvitorilor din toată lumea”[4]. Acest articol al Documentului 6 indică **o acceptare la nivelul cel mai înalt al Bisericii Ortodoxe a unei doctrine de tip occidental cu privire la catolicitatea (universalitatea, sobornicitatea) Bisericii**. Biserica Ortodoxă concepe catolicitatea ca fiind deplinătatea prezenței harului divin și a trăirii ortodoxe în unire și libertate[5] a tuturor membrilor săi oriunde s-ar afla în lume, pe când romano-catolicismul concepe catolicitatea exclusiv ca pe o extensie spațială a Bisericii peste întreaga lume, iar protestanții, ca pe o unire pur umană și fragilă între cei mărturisesc aceeași credință și aceeași interpretare a Scripturilor[6]. În vreme ce în Ortodoxie catolicitatea este realizată prin natura comună a Bisericilor locale (catolicitatea se manifestă prin sinodalitate), catolicitatea de tip occidental este concepută ca o unire jurisdicțională a tuturor sub aceeași conducere spirituală (papa roman sau, mai nou, CMB). În măsura în care are ortodoxia doctrinei, a slujirii și a viețuirii, fiecare Biserică ortodoxă locală din lume are deplinătatea harului, fiind, în virtutea catolicității (universalității, sobornicității), Biserica Ortodoxă deplină, manifestată în acel loc, nu o parte a unui întreg care există ca întreg doar prin unirea cu celelalte părți. Or, articolul 1 ne vorbește despre o “unitate a creștinilor din lumea contemporană”, incluzându-i pe cei ce nu au mărturisire, slujire și trăire ortodoxe, ceea ce ne face să credem că de fapt acest sinod își însușește concepția occidentală despre catolicitate, renunțând la catolicitatea (sobornicitatea) ortodoxă a comunităților deplin ortodoxe care se unesc firesc în comunitatea (*oicumene*) ortodoxă, în favoarea unei extensii a Bisericii la toți cei ce se numesc creștini, indiferent că au ortodoxia mărturisirii și trăirii sau nu. Această idee este sprijinită și de alte formulări din acest document: “refacerea unității pierdute a creștinilor”, “unitatea pierdută a creștinilor” (art. 5).

6. Afirmația din articolul 4: “Biserica a cultivat întotdeauna dialogul cu cei ce s-au separat de ea” nu are nicio bază istorică, fiind contrară postulatului biblic enunțat de către Sfântul Apostol Pavel, care spune: “De omul eretic, după întâia și a doua mustrare, depărtează-te” (Tit 3,10). Din această poruncă biblică vedem că **modul “dialogului” cu cei ce se separă de Biserică este mustrarea, nicidecum negocierea teologică.** Despre dialogul ecumenic, sfântul Iustin Popovici afirmă că “«dialogul» contemporan al «dragostei», care se înfăptuiește în chipul unui sentimentalism găunos este în realitate refuzul, pornit din puținătatea de credință, *sfînțirii Duhului și credinței adevărului* (2Tesaloniceni 2,13), adică refuzul singurei *iubiri de adevăr* (2 Tes. 2,10) mântuitoare”[7]. Condamnând distincția umanistă între dragoste și adevăr, sfântul sârb canonizat pe 29 aprilie 2010 și serbat de către Biserica Sârbă pe 1 iunie, avertiza: “există și un «*dialog al minciunii*», *atunci când cei ce dialoghează se înșală*, cu știință sau fără știință unii pe alții. Un astfel de dialog e propriu tatălui minciunii, diavolului... Nu există «dialog al dragostei» fără dialogul adevărului. Altminteri, un astfel de dialog este nefiresc și mincinos”[8]. Relația dintre Biserică și schismatici și eretici este descrisă și de sfintele canoane ca o **primire a celor răătăciți la Biserica Ortodoxă**, nu ca o refacere în manieră sincretistă a unei unități creștine exterioare, deoarece unitatea creștinilor dreptslăvitori există și este garantată în Biserica Ortodoxă așa cum este ea acum. Astfel, canonul 45 apostolic spune: “Episcopul sau prezbiterul sau diaconul împreună cu ereticii rugându-se să se afurisească numai. Iar de au dat lor voie ca unor clerici a lucra ceva, să se caterisească”[9]. Acest canon arată clar limitele “dialogului cu cei înstrăinați de Biserică”. Canonul 46 apostolic prevede că dreptcredinciosul și ereticul nu pot avea niciun fel de conglăsuire: “episcopul sau prezbiterul ereticesc botez primind sau jertfă a se caterisi poruncim. Că ce conglăsuire este lui Hristos cu veliar? Sau ce parte credinciosului cu necredinciosul?”. Canonul 7 al Sinodului al II-lea Ecumenic este referențial pentru modul în care trebuie condusă revenirea la Ortodoxie a ereticilor. Prima parte a canonului spune: “Pe cei ce din eretici se adaug la Ortodoxie (dreaptă slăvire), și la partea celor ce se mântuiesc îi primim, după spusa urmare și obicei. ...îi primim dându-și libele (adică mărturisirea credinței) și anatematizind pe tot eresul care nu cugetă cum cugetă Sfânta Soborniceasca și Apostoleasca Biserica lui Dumnezeu. [...]”[10]. Această hotărâre sinodală este reluată, întărită și

completată de către canonul 95 al Sinodului al VI-lea Ecumenic, care reia aproape *verbatim* textul sinodului al II-lea. Din aceste canoane desprindem ideea de **venire a ereticilor la Ortodoxie**, de reprimire a lor în rândul dreptslăvitorilor care țin dreapta credință, nicidecum de împreună participare a ortodocșilor cu ereticii la opera de redescoperire a unei unități creștine care să însemne altceva decât venirea la Ortodoxie a celor ce au plecat din ea.

7. Există o confuzie indusă în expresia “unitatea creștinilor”, reluată și sub alte forme în text “refacerea unității pierdute a creștinilor” etc. Prin această expresie se încearcă transmiterea ideii că Biserica Ortodoxă participă la refacerea unității creștinilor, nu a “bisericilor” creștine. În felul acesta, se sugerează că mesajul Bisericii Ortodoxe se adresează direct membrilor celorlalte comunități creștine, nu comunităților în sine sau conducerii acestora. În realitate însă, **relația Bisericii Ortodoxe, așa cum o concepe acest document, este între conducerea Bisericilor Ortodoxe și conducătorii acelor comunități eretice, nu între Biserica Ortodoxă și cei ce viețuiesc în interiorul acelor comunități.** *Declarația de la Toronto și Constituția CMB* vorbesc despre dialoguri între “bisericile membre”, nicidecum între vreuna dintre ele și membrii direcți ai acelor “biserici membre”. Dialogul cu conducătorii acestor comunități eretice este zădărnicit de modul în care sunt concepute relațiile ecumenice în cadrul CMB, șansele ca mesajul mântuitor al Bisericii Ortodoxe să ajungă la credincioșii acelor comunități fiind nule. Mai mult, relativizarea la care este supusă Biserica Ortodoxă în cadrul Mișcării Ecumenice, unde este asimilată tuturor celorlalte comunități creștine, face ca niciuna dintre comunitățile eretice să nu mai poată să o vadă ca Biserică mântuitoare, ci doar ca pe încă o comunitate creștină oarecare.
8. Articolele 3 și 5 ale Documentului 6 introduc o confuzie periculoasă între Sfintele Sinoade Ecumenice și Mișcarea Ecumenică, lăsând să se înțeleagă faptul că Mișcarea Ecumenică ar fi cumva continuatoarea Sfintelor Sinoade Ecumenice, sau măcar că participarea ortodoxă la această mișcare s-ar face în spiritul degajat de aceste sinoade, **ceea ce este fals.** Articolul 3 spune că “responsabilitatea Bisericii Ortodoxe pentru unitate și misiunea ei universală au fost exprimate de Sinoadele Ecumenice”, ceea ce este adevărat, aplicat la unitatea Bisericii Ortodoxe și la misiunea ei universală de a ține Ortodoxia și a o împărtăși celor ce o

caută. Când însă aceste cuvinte sunt folosite pentru a justifica participarea ortodoxă la Mișcarea Ecumenică, atunci ele sunt folosite într-un scop greșit.

9. Articolul 4 afirmă că “Biserica s-a străduit întotdeauna pentru refacerea unității creștine”, lăsând să se înțeleagă că s-a străduit pentru refacerea unității creștine așa cum este ea concepută în general de Mișcarea Ecumenică, **ceea ce este fals**. Chiar și cuvintele ecteniei “pentru pacea de sus și pentru bunăstarea sfințelor lui Dumnezeu Biserici și pentru unirea tuturor” par a fi folosite de către acest document în sens ecumenist, deoarece Biserica nu se roagă pentru unirea Bisericii Ortodoxe cu alte comunități eretice, ci pentru unirea tuturor oamenilor în cadrul Bisericii Ortodoxe, prin (re)descoperirea de către aceștia a adevărului de credință ortodox.
10. Există o confuzie în termeni în a doua parte a art. 4 și în art. 5, unde se vorbește despre “participarea ortodoxă la mișcarea pentru restaurarea unității cu ceilalți creștini în Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească”, care nu este în contradicție cu conștiința Bisericii Ortodoxe, și respectiv despre “scopul de a căuta, pe baza credinței și a tradiției Bisericii primare și a celor Șapte Sinoade Ecumenice, unitatea pierdută a creștinilor”. În aceste expresii se pare că asistăm la o dedublare a conștiinței ortodoxe a celor care le-au conceput, deoarece, **fie textul afirmă că mișcarea (Mișcarea Ecumenică) pentru restaurarea unității cu ceilalți creștini are ca scop readucerea tuturor comunităților eretice la Biserica Ortodoxă, definită mai sus ca Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolească, fie autorii folosesc aici subtil concepția ecumenistă potrivit căreia Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolică (numită de *Declarația de la Toronto* “Sfânta Biserică Catolică pe care o mărturisesc Crezurile”) este “Biserica primară”, care s-ar fi pierdut în mileniul al II-lea și pe care Mișcarea Ecumenică încearcă să o regăsească**. Nu există nicio mențiune în vreun document al Mișcării Ecumenice din care să rezulte că această mișcare ar considera Biserica Ortodoxă drept Biserica lui Hristos, în care să se înfăptuiască “unitatea pierdută a creștinilor” prin revenirea acelor la Ortodoxie. De asemenea, surprinde faptul că se vorbește cu o stranie detașare despre Biserica primară a celor Șapte Sinoade, de ca și când aceasta nu ar fi însăși Biserica Ortodoxă actuală. **Peste tot în documentul 6 apare un limbaj dublu, de ca și**

când acesta ar avea doi adresanți: ortodocșii, pe de o parte, cărora li se adresează un mesaj liniștitor, în aparență ortodox, și partenerii din Mișcarea Ecumenică, pe de altă parte, cărora li se transmite mesajul că Biserica Ortodoxă și-a îndeplinit obligațiile asumate în CMB.

11. Articolul 6 al Documentului 6 a stârnit cele mai multe controverse, deoarece în acest articol se face o recunoaștere oficială a “denumirii istorice a bisericilor și confesiunilor creștine heterodoxe”, cu care Biserica Ortodoxă nu se află în comuniune. Cei ce au încercat să explice acest document au afirmat că, deși li se recunoaște denumirea istorică acestor comunități, nu li se recunoaște statutul teologic de “biserici”. Astfel de abordare se vrea o transpunere în practică a premisei eclesiologice a *Declarației de la Toronto* care prevede că “nu rezultă că fiecare biserică este obligată să vadă celelalte biserici ca biserici în adevăratul și deplinul sens al cuvântului” (*Toronto* II, citat în art. 19, Documentul 6)[11]. **O asemenea doctrină este inexistentă în cugetarea Sfinților Părinți, în legiuirile bisericesti și în tradiția Bisericii Ortodoxe**, care concepe existența unei singure Biserici a lui Hristos, Biserica Ortodoxă, continuatoarea Bisericii Apostolilor, a Bisericii celor Șapte Sfinte Sinoade Ecumenice. Recunoașterea statutului de “biserici” pentru confesiunile creștine eretice înseamnă recunoașterea ca întemeiate a motivelor pentru care acestea s-au autodenumit sau au fost denumite în istorie “biserici”. Formularea unei astfel de doctrine poate fi înțeleasă și din perspectiva altei premise eclesiologice a *Declarației de la Toronto*, care stipulează că „bisericile membre recunosc în celelalte biserici elemente ale Bisericii adevărate” (*Toronto* IV.5). Acceptarea faptului că aproape toate confesiunile creștine eretice se numesc “biserici” reprezintă de fapt o acceptare a *vestigia Ecclesiae*, pe care acestea le-ar avea. Recunoașterea “denumirii istorice de biserică” ereticilor și schismaticilor este contestată *avant la lettre* de către Sfântul Chiril al Ierusalimului, în Cateheza XVIII, în care spune: “Cuvântul «biserică» are multe sensuri... Cineva ar putea afirma că, propriu vorbind și adevărat, și adunarea celor răi, a ereticilor... este tot biserică; **împotriva acestei afirmații Simbolul credinței te-a întărit și ți-a predat acest articol de credință: Într-una sfântă, sobornicească și apostolească Biserică, ca să fugi de adunările lor spurcate și să rămâi pururea în sfânta, sobornicească Biserică** în care ai fost

renăscut. Când te duci într-un oraș, nu întreba numai: «Unde este casa Domnului?», pentru că și celelalte erezii ale necredincioșilor îndrăznesc să numească vizuinele lor case ale Domnului, nici nu întreba numai: «Unde este biserica?», ci: «Unde este biserica cea sobornicească?»[12] (s.n.). Din acest text vedem că termenul “biserică” nu poate fi folosit pentru a numi ereziile, chiar și atunci când îl folosim “propriu vorbind și adevărat”, adică în sensul său literal (din limba greacă) de “adunare”. Faptul că trebuie să întrebăm de “biserica sobornicească” (ortodoxă) înseamnă că termenul nu poate fi folosit nici măcar din eroare pentru erezii, pentru a nu induce în eroare pe cei nefamiliarizați cu doctrina creștină.

12. În continuarea art. 6 se spune că “relațiile Bisericii Ortodoxe cu acestea [membrele CMB - n.n.] trebuie să se sprijine pe clarificarea, cât mai repede și mai obiectiv posibil, a întregii lor eclesiologii și, în special, a învățăturii lor generale despre Taine, preoție, har și succesiune apostolică”. Ce înseamnă mai precis “clarificarea” eclesiologiei, când celelalte membre participante la CMB au impus deja propria eclesiologie mișcării ecumenice înseși? **Cum se poate face această clarificare când niciuna dintre membrele CMB nu este ținută de obligația de a-și revizui propria eclesiologie?** Ce anume ar putea fi acceptabil în relația dintre Bisericile Ortodoxe și aceste comunități în privința eclesiologiei, când, în realitate, **ele ar trebui să renunțe la propria viziune eclesiologică și să revină la eclesiologia ortodoxă**, sau, ca să folosim exprimarea documentului, ar trebui să își clarifice eclesiologia în așa măsură încât ea să devină deplin ortodoxă, pentru ca între ele și Bisericile Ortodoxe să existe o relație reală? Ce fel de clarificare poate exista în privința Tainelor, harului, preoției și succesiunii apostolice, când aceste comunități au o învățătură total opusă celei pe care o are despre aceste doctrine Biserica Ortodoxă? Cum rămâne cu celelalte aspecte fundamentale ale învățăturii dogmatice a Bisericii, care despart Biserica Ortodoxă de toate aceste confesiuni eretice (mariologia, cinstirea Sfintei Cruci, cinstirea moaștelor și a sfinților, acceptarea Tradiției, acceptarea faptelor bune ca necesare mântuirii etc.)?
13. Articolul 8 lasă impresia că acțiunea de participare la Mișcarea Ecumenică a Bisericilor Ortodoxe se află sub directa binecuvântare a Duhului Sfânt. Ba mai mult, impresia este că Duhul Sfânt este implicat direct în lucrarea de dialog din cadrul Mișcării Ecumenice: “Duhul Sfânt,

Care constituie întreaga instituția Bisericii va plini cele cu lipsă”. Dat fiind faptul că există un adevărat curent de gândire în interiorul Bisericii Ortodoxe, susținut de sfinți canonizați, teologi de renume mondial, duhovnici de mare trăire spirituală și de foarte mulți credincioși de rând, care consideră ecumenismul ca erezie, putem spune că această afirmație care sugerează participarea Duhului Sfânt la procesul de dialog din cadrul ME **poate fi considerată o hulă împotriva Duhului Sfânt** (cf. Mt. 12,28, 31-32).

14. În articolul 11 al Documentului se spune că metodologia dialogurilor ecumenice “presupune informarea corespunzătoare a întregii Biserici (plerome) despre evoluția diferitelor dialoguri”. În realitate, această informare nu a existat până acum la nivelul pleromei, ea fiind restrânsă la un grup select de teologi, studenți în teologie etc., cărora li s-a făcut o prelucrare favorabilă a acestor evoluții ale dialogurilor. Acest lucru se verifică cel mai bine în răspunsul foarte hotărât pe care pleroma îl dă în zilele acestea, pe măsură ce ia cunoștință de adevărul implicării Bisericilor Ortodoxe în Mișcarea Ecumenică. **Cea mai mare eroare tactică a acestui sinod a fost tocmai scoaterea la suprafață a unei relații ecumeniste de decenii**, care până acum a fost ținută departe de ochii poporului credincios. Documentul 6 este doar o “încununare” a decenii de concesii doctrinare ortodoxe în cadrul acestor dialoguri ecumenice, care nu au produs niciun rezultat pozitiv pentru Biserica Ortodoxă și mai ales pentru ereticii și schismaticii din afara ei, cărora se presupune că teologii ortodocși proecumeniști se adresează. Iată cum analizează *Declarația de la Tesalonic* a teologilor ortodocși, din mai 1998, participarea ortodoxă la CMB: “După un secol de participare ortodoxă la mișcarea ecumenică și ani petrecuți în cadrul CMB, **nu observăm suficient progres în discuțiile teologice multilaterale dintre creștini. Dimpotrivă, prăpastia dintre ortodocși și protestanți devine din ce în ce mai mare, în timp ce tendințele mai sus-menționate**[13] **în cadrul anumitor denominațiuni protestante devin tot mai puternice**”[14] (s.n.). Să se fi schimbat în ultimii douăzeci de ani ce nu s-a reușit a se schimba în primul secol de ecumenism?
15. Începând de la art. 8 până la sfârșitul documentului se legiferează maniera de relație dintre Biserica Ortodoxă universală și Mișcarea Ecumenică. În art. 16 se spune că “Biserica Ortodoxă a Georgiei și cea a Bulgariei s-au retras din Consiliul Mondial al Bisericilor... fiindcă aveau o

păreră proprie despre activitatea CMB”. Biserica Georgiei a părăsit CMB în urma unui memoriu al unor așezăminte monahale care au acuzat Mișcarea Ecumenică de **erezie**, iar Biserica Bulgară a părăsit CMB din motivele sintetizate[15] în *Declarația de la Tesalonic*. Prin această formulare, Documentul 6 arată că se desolidarizează de motivele pentru care Biserica Ortodoxă a Georgiei și cea a Bulgariei au părăsit mișcarea, care sunt de fapt perfect ortodoxe și ar trebui însușite de către toate Bisericile Ortodoxe locale.

16. În art. 18 se afirmă că “Biserica Ortodoxă... nu acceptă nicidecum ideea egalității confesiunilor și în niciun caz nu poate concepe unitatea Bisericii ca pe un compromis interconfesional. Unitatea Bisericii căutată în CMB nu poate fi produsul exclusiv al acordurilor teologice, ci al unității de credință păstrată în Sfintele Taine și trăită în Biserica Ortodoxă”. Această afirmație va fi infirmată în articolul 19, unde este ratificată *Declarația de la Toronto*, în care se spune că unitatea Bisericii se realizează prin simpla prezență a tuturor creștinilor în dialogul interconfesional impus de către Mișcarea Ecumenică, nu prin împărtășirea de către toți a eclesiologiei ortodoxe. În condițiile impuse de cadrul documentului fundamental *Declarația de la Toronto* și de către alte documente ecumeniste, dorința Bisericii Ortodoxe de a realiza unitatea Bisericii căutată în CMB prin “unitatea de credință păstrată în Sfintele Taine și trăită în Biserica Ortodoxă” este irealizabilă, mai ales că în premisa IV.3 din *Declarație* se spune că: “premisele fundamentale a Mișcării Ecumenice este că fiecare Biserică are un rol pozitiv de îndeplinit în acest domeniu. Această sarcină este de a căuta prietenia cu toți cei ce sunt împreună membri ai Trupului mistic, chiar dacă nu sunt membri ai aceluiași Trup vizibil”. Trupul mistic despre care se vorbește aici este evident altceva decât Biserica Ortodoxă.
17. Articolul 19 **transformă Constituția CMB și Declarația de la Toronto în izvoare de drept bisericesc ortodox**. Sinodul panortodox este expresia autorității juridice eclesiale supreme în Biserica Ortodoxă universală a acestui moment (după cum reiese și din art. 22 al documentului), în condițiile lipsei unui sinod ecumenic. După ce sunt aprobate de către Bisericile locale, hotărârile sinodului panortodox capătă valoare de lege pentru întreaga lume ortodoxă. Citarea unor pasaje din cele două documente ecumeniste menționate mai sus face ca acestea să devină izvor de doctrină bisericească, **cu forță juridică pentru viața Bisericii Ortodoxe**. Atât documentul *Constituția CMB*, cât și mai ales

Declarația de la Toronto conțin principii inacceptabile pentru eclesiologia ortodoxă, care, puse față în față cu cugetarea Sfinților Părinți și cu legislația canonică, sunt **eretice**. Pasajul din *Constituția CMB* este citat aproximativ în documentul sinodal. El este numit în Constituție **baza**, constituindu-se în articolul 1 al acesteia: “Consiliul Mondial al Bisericilor este o asociere de Biserici, care Îl mărturisesc pe Domnul Iisus Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor, potrivit Scripturilor, și caută, prin urmare, să îndeplinească chemarea comună, spre slava Unuia Dumnezeu, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt”[16]. Textul constituției vorbește despre o “asociere de biserici” și despre o “chemare comună a tuturor membrilor CMB”, concepte inacceptabile din punct de vedere ortodox, deoarece înseamnă asocierea Bisericii Ortodoxe cu ereticii și afirmarea unei împreună-lucrări pentru un scop spiritual. Referitor la Sfânta Treime, textul Constituției nu spune că aceasta este mărturisită în conformitate „cu sinodul niceo-constantinopolitan”, așa cum precizează documentul din Creta (dogma Sfintei Treimi a suferit numeroase alterări în Occident, începând cu celebrul adaos *Filioque* și continuând cu modul în care o expun diferite comunități protestante). Când vorbește despre scopul CMB, *Constituția* spune că: “Scopul fundamental al asocierii de biserici în Consiliul Mondial al Bisericilor este de **a se chema una pe alta la unitatea vizibilă într-o singură credință și o singură asociere euharistică, exprimată în cult și viață comună în Hristos, prin mărturisire și slujire în lume, și de a merge înspre această unitate**, pentru ca lumea să creadă”[17] (s.n.). Chiar dacă în *Declarația de la Toronto* se face precizarea că CMB nu se dorește a fi “o superbiserică”, aceasta nu înseamnă că rezultatul activității sale nu ar putea fi astfel de structură, dacă este să coroborăm acest text cu scopul principal impus în *Constituție*. În ceea ce privește *Declarația de la Toronto*, documentul consideră premisele eclesiologice ale acesteia “de importanță capitală” pentru participarea Bisericilor Ortodoxe la Mișcarea Ecumenică, **ratificându-le** astfel. *Declarația de la Toronto* conține cinci premise despre “ce nu este CMB” și opt premise “pozitive” despre ce dorește să fie CMB. Textul citat în documentul sinodal combină o premisă “negativă” și una “pozitivă” din *Declarație*, însă formularea “consideră **premisele eclesiologice**”, la plural, lasă să se înțeleagă că este vorba despre toate premisele eclesiologice enunțate în document, nu doar de cele două citate, pentru că, dacă era vorba despre cele două citate, s-ar fi pronunțat de exemplu: “consideră

următoarele premise eclesiologice ale *Declarației*... de o importanță capitală”, eventual, pentru înlăturarea confuziei, ar fi adăugat și “însă nu este de acord cu celelalte”, așa cum s-a procedat mai sus, unde, vorbindu-se despre Constituția CMB, se spune “respectarea **articolului** fundamental al Constituției CMB...”. Premisele acestei *Declarații* prevăd în linii mari că **niciuna dintre Bisericile participante la dialogul CMB nu poate pretinde că este Biserica lui Hristos cea mărturisită în Crezuri**, ci doar că conține părți ale acesteia. Astfel, premisa IV.5 spune: “Bisericile membre ale Consiliului Mondial al Bisericilor recunosc în alte Biserici elemente ale adevăratei Biserici. Ele consideră că această recunoaștere reciprocă le obligă să se angajeze într-o discuție serioasă una cu cealaltă, în speranța că aceste elemente ale adevărului vor conduce la recunoașterea adevărului deplin și la unitatea bazată pe adevărul deplin”[18]. Din această premisă reținem că Biserica Ortodoxă, în calitate de membru CMB: 1) recunoaște elemente ale adevăratei Biserici (care, în sens ecumenist, nu este Biserica Ortodoxă) în celelalte membre ale CMB; 2) consideră că adevărul său de credință este doar un element al adevărului de credință al Bisericii, nicidecum deplinătatea adevărului de credință; 3) acceptă ideea că aceste elemente de adevăr vor conduce la stabilirea adevărului deplin, care în acest moment nu există nicăieri în Bisericile membre; 4) acceptă ideea unității Bisericilor membre, bazată pe adevărul deplin, rezultat din dialogurile bazate pe elementele de adevăr existente în Bisericile membre. Mai mult decât atât, premisa 3 a *Declarației* admite că Biserica lui Hristos depășește granițele tuturor “Bisericilor” membre ale CMB, deci, pe cale de consecință, și a Bisericii Ortodoxe: **“Bisericile membre recunosc că apartenența la Biserica lui Hristos este mai cuprinzătoare decât apartenența la propriul trunchi eclesial**. Prin urmare, ele caută să inițieze un contact viu cu cei din afara rândurilor lor, care mărturisesc că Hristos este Domnul”[19] (s.n.). Documentul oferă și o explicație a acestei premise: **“Toate Bisericile creștine** [deci și Bisericile Ortodoxe participante la CMB - nota noastră], **inclusiv Biserica Romei, afirmă că nu există o identitate perfectă între apartenența la Biserica Universală și cea la propria Biserică**. Ele recunosc că există membri ai Bisericii *extra muros* [«în afara zidurilor Bisericii»], care aparțin *aliquo modo* [«în egală măsură»] Bisericii și chiar că există o *ecclesia extra ecclesiam* [«Biserică în afara Bisericii»]” (s.n.). Ideea de *ecclesia extra ecclesiam* contravine

frontal principiului afirmat în tradiția ortodoxă de către Sfântul Ciprian: *extra ecclesiam nulla salus* [“în afara Bisericii nu există mântuire”].

18. Articolul 18 **consacră minimalismul dogmatic ca bază a colaborării în cadrul Mișcării Ecumenice**, prin citarea aceluiași articol fundamental din *Constituția CMB* care spune că baza acceptării în CMB este credința în Hristos ca Dumnezeu și Mântuitor și mărturisirea Sfintei Treimi, Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt. În realitate, mărturisirea Dumnezeirii lui Hristos și a Treimii reprezintă condiție *sine qua non* doar în condițiile în care ea este și ortodoxă. Majoritatea rupturilor dintre Biserică și diferitele confesiuni creștine se datorează tocmai unei greșite înțelegeri a acestor două dogme fundamentale: dogma Sfintei Treimi și dogma Întrupării. Toate cele șapte sinoade ecumenice au avut ca temă de discuție exact aceste două dogme, într-o formă sau alta (inclusiv sinodul despre icoane este direct în relație cu dogma Întrupării Fiului lui Dumnezeu), iar *condiția sine qua non* a ortodoxiei Bisericii a fost tocmai **înțelegerea ortodoxă a Tainei Întrupării și a Persoanei divino-umane a lui Hristos și a modului corect în care se poate exprima adevărul existenței unui Dumnezeu unic în ființă, dar Întreit în Persoane**. Același minimalism îl găsim aprobat și în *Declarația de la Toronto*, unde se vorbește despre „elemente ale Bisericii adevărate”, care s-ar găsi împrăștiate peste tot, în toate comunitățile creștine (inclusiv în Bisericile Ortodoxe). Aceste “elemente” ar fi: predicarea Cuvântului, învățătura Sfintelor Scripturi și administrarea Tainelor. Acestea pot fi considerate comune numai dacă admitem că celelalte confesiuni și comunități predică cu adevărat Cuvântul ortodox, că interpretează ortodox Scripturile și că au harul mântuitor care face ca Sfintele Taine să opereze în viața credincioșilor. Dacă ar avea toate acestea, ele ar fi de fapt ortodoxe. Or, nefiind ortodoxe, această **idee a acceptării minimalismului dogmatic este eretică**, de vreme ce ereziile și schismele desprinse din Biserica Ortodoxă și-au pierdut în primul rând harul, capacitatea de a oferi mântuirea prin Sfintele Taine (cele mai multe au pierdut și tainele însele) și înțelegerea cu adevărat a Sfintelor Scripturi și a vocii divine exprimate în ele. Un exercițiu de imaginație ne poate ajuta să vedem ce consecințe absurde poate provoca minimalismul dogmatic: în sfintele evanghelii sinoptice avem un pasaj în care o legiune de demoni Îl recunosc pe Mântuitorul Hristos ca Dumnezeu și Fiul al Celui Preaînalt (Mt. 8,29; Mc. 5,7; Lc. 8, 28). Cu alte cuvinte, Îl recunosc ca Dumnezeu și Mântuitor, Îl recunosc pe

Tatăl ca Tată și pe Fiul ca Fiu în cadrul Sfintei Treimi. Dacă ar fi făcut și o mențiune cu privire la existența Celei de-a treia Persoane a Sfintei Treimi, “mărturisirea” legiunii de demoni ar fi îndeplinit condițiile acceptării acelor ca... membri ai Consiliului Mondial al Bisericilor și parteneri de dialog în acest for religios ai Bisericii noastre, ceea ce este inacceptabil!!!

19. 22 vorbește despre “condamnarea oricărei tentative de dezbinare a unității Bisericii din partea unor persoane individuale sau a unor grupuri, sub pretextul păstrării unei presupuse apărări a Ortodoxiei autentice”. Această prevedere pare a fi făcută special **pentru a pedepsi pe cei ce se opun, din interiorul Bisericii, ecumenismului**. La această concluzie ne duce și faptul că prevederea este pusă într-un text care vorbește intens despre participarea ortodoxă la Mișcarea Ecumenică, mai ales în condițiile în care toate formele de dezordine în Biserică sunt sancționate de secole de către legislația canonică.
20. Afirmația că “păstrarea credinței ortodoxe autentice este asigurată numai prin sistemul sinodal” **pare a exclude de la procesul de receptare a deciziilor sinoadelor ecumenice sau panortodoxe pleroma Bisericii**. Este adevărat că Sfântul Sinod este autoritatea supremă în aspecte de credință și reguli canonice, dar învățăturile dogmatice ale sinoadelor ecumenice și cele dogmatice și canonice ale sinoadelor panortodoxe trebuie receptate de către pleroma Bisericii, care, condusă de către Duhul Sfânt, poate recunoaște sau nu caracterul inspirat și ortodox al unei astfel de decizii.
21. S-a afirmat opinia că Biserica Ortodoxă își reevaluează prezența în CMB. Însă în ultimele două articole ale documentului se afirmă “conștiința comună a necesității dialogului teologic intercreștin”, faptul că “Biserica Ortodoxă este conștientă că mișcarea pentru restaurarea unității creștinilor ia forme noi... este imperios ca Biserica Ortodoxă să continue să aducă mărturia ei în lumea divizată”, “ne rugăm ca creștinii să lucreze în comun”. **Toate aceste formulări sugerează un angajament clar de continuare a prezenței active în cadrul CMB**. Evaluări ale prezenței în CMB s-au făcut și după *Declarația de la Tesalonic*, dar decizia de a se întrerupe prezența în CMB nu a fost luată nici după aproape două decenii de la adoptarea aceluși document teologic.

Pentru toate aceste motive, **se cuvine ca documentul “Relațiile Bisericii Ortodoxe cu ansamblul lumii creștine” să fie respins în totalitate de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.**

În afară de aceste obiecții față de Documentul 6, pe care îl consider o declarație ecumenistă, nicidecum una ortodoxă, există câteva obiecții și față de documentul referitor la relațiile Bisericii Ortodoxe cu lumea contemporană, la cel referitor la importanța postului și la cel referitor la Sfânta Taină a Cununii.

Astfel, documentul referitor la *Misiunea Bisericii Ortodoxe în lumea contemporană* pare mai mult o declarație politică decât un document teologic.

1. Documentul se mulțumește să constate unele ideologii contrare spiritului creștin, fără a le condamna deschis: secularizarea, globalizarea, feminismul, propaganda LGBT, devalorizarea omului etc.
2. Se fac concesii filosofiilor personaliste existențialiste, prin formularea “valoarea persoanei umane” (secțiunea A1), știut fiind, pe de o parte, că Sfinții Părinți au folosit termenul biblic de *om*, rezervându-l pe cel de *persoană* Persoanelor Treimice sau Persoanei divino-umane a lui Hristos, iar pe de alta, că sensul actual de *persoană* identifică natura umană cu păcatul, deviindu-se de la tradiția Sfinților Părinți[20].
3. Biserica Ortodoxă lasă impresia aderării la principiile iluministe ale libertății, egalității și fraternității: “Contribuția Bisericii Ortodoxe la realizarea păcii, dreptății, libertății și fraternității”. Egalitatea (dreptatea), libertatea și fraternitatea sunt principii pe care iluminismul le-a impus în Occidentul Europei, dând naștere unei mișcări sociale puternice a cărei coordonată fundamentală a fost o atitudine virulent anticreștină.
4. Articolul E2 al documentului introduce o formulare destul de imprecisă despre “discriminarea *de altă natură*”, care poate crea confuzii, în condițiile în care se poate interpreta că discriminarea de orice altă natură se poate referi și la discriminarea pe criterii de orientare sexuală de exemplu. În proiectul de Constituție a României din 2012 a existat o asemenea încercare. Inițial, se dorise reproducere exactă a articolului din Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene, însă ulterior, la presiunea asociațiilor creștine, s-a optat pentru o variantă în care discriminarea pe criterii de orientare sexuală să fie înlocuite de “criterii

de altă natură” sau “de natura acestora”[21].

5. La litera E, paragraful 2, a documentului, “Biserica Ortodoxă mărturisește că fiecare ființă umană - indiferent de culoare, religie, rasă, *gen*, naționalitate sau limbă - este creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și are drepturi egale în societate”, sinodul introduce, în mod stupefiant, nediscriminarea *de gen*[22], deosebită de nediscriminarea de sex, despre care vorbește în paragrafele anterioare (paragraful 3, de la început). Ceea ce e și mai greu de înțeles este faptul că ideea este susținută chiar prin invocarea unui pasaj din Sfânta Scriptură, “nu mai e nici iudeu, nici elin, nici rob, nici liber, nu mai este parte bărbătească, nici parte femeiască” (Gal. 3,28), în care expresia “nu mai e nici parte bărbătească, nici parte femeiască” pare a fi luată într-un sens al teoriilor de gen, cu totul străin celor afirmate de Sfântul Apostol Pavel. Teoriile de gen sunt niște forme de propagandă LGBT, menite să distorsioneze învățătura creștină despre taina ființei umane, a relației dintre bărbat și femeie și despre importanța familiei și a Tainei Căsătoriei.
6. Sfârșitul paragrafului E2 este foarte neinspirat formulat: “Potrivit învățăturii sale, Biserica refuză discriminarea sub formele enumerate mai sus, care presupun o deosebire în demnitate între persoane”. Din această formulare, rezultă, *per a contrario*, că Biserica agreează alte forme de discriminare, neenumerate în paragraful anterior. Încercând să aibă un limbaj diplomatic, în locul unei afirmări clare a faptului că Biserica nu acceptă ideologiile LGBT, deoarece acestea sunt contrare revelației și tradiției, autorii documentului lasă să se înțeleagă că Biserica nu refuză discriminarea pe alte criterii decât cele enumerate mai sus, dar enumerate, de exemplu, în Carta Drepturilor Fundamentale ale Uniunii Europene[23]: originea socială, caracteristicile genetice, convingerile, opiniile politice, averea, nașterea, un handicap, vârsta. În realitate însă, **Biserica nu a practicat și nu practică niciun fel de discriminare**, nici față de comunitățile homosexuale, cărora le atrage doar atenția că viziunea lor este contrară Scripturii și voii lui Dumnezeu și că obligarea creștinilor, care urmează calea Scripturii, să accepte această viziune este un abuz.
7. Pasajul F10 pare a conține un pasaj dintr-un mesaj ecologist: “Criza ecologică actuală, care este legată de schimbările climatice și de încălzirea globală, face imperativă obligația Bisericii de a contribui, prin mijloacele spirituale de care dispune, la protejarea creației lui

Dumnezeu”; “Biserica Ortodoxă subliniază necesitatea protejării creației lui Dumnezeu prin cultivarea responsabilității omului față de mediul înconjurător”. Cele două concepte: criza ecologică, cu schimbările climaterice și încălzirea globală și necesitatea responsabilizării omului față de mediul înconjurător reprezintă ideologii politice ale ecologismului. **Ecologia este, la rândul său, arma ideologică a mișcării New Age, o mișcare religioasă care dorește să devină religie planetară.** Cu atât mai nepotrivită este proclamarea, în enciclica patriarhală, a zilei de 1 septembrie ca zi de meditație față de mediul înconjurător, mai ales că romano-catolicismul a proclamat-o de asemenea ca zi de rugăciune pentru creație, argumentând că este o “zi de rugăciune ecumenică cu ortodocșii”.

8. Referirea la pace din acest document pare a invoca colaborarea de tip ecumenist a “creștinilor” (ortodocși și heterodocși) pentru obținerea păcii (C3). Pacea și dreptatea sunt daruri ale Duhului Sfânt, dar se dăruiesc celor ce slujesc lui Dumnezeu în adevărul ortodox, nu se realizează printr-o lucrare ecumenică omenească. Unitatea rasei umane, care pare a fi baza acestei colaborări, este dată, din punct de vedere ortodox, de opera de mântuire realizată de Hristos în lume, prin care toți suntem chemați la dobândirea vieții veșnice și a harului mântuitor, bucurându-ne de prezența Duhului Mângâietor, Care ne curățește de toată întinăciunea și ne dă adevărata pace, nu doar de faptul că suntem urmașii aceluiași protopărinți. În condițiile în care în lumea actuală se practică o corectitudine politică în care adevărul este relativizat sau brutal suprimat de dragul conviețuirii sociale dintre ortodocși și neortodocși, efortul de a căuta o astfel de pace lumească, cu prețul sacrificării adevărului, reprezintă de fapt o condamnare la sclavie spirituală a credincioșilor ortodocși față de cei cu care se presupune că se colaborează în acest proces presupus pacifist.

Referitor la documentul legat de „Sfânta Taină a Căsătoriei și impedimentele la aceasta”, prevederea de la II.5.ii deschide calea acceptării prin iconomie a căsătoriei mixte, între ortodocși și heterodocși, și, prin urmare, **legiferează ecumenismul la nivelul familiei.** Patriarhia Georgiei a considerat această prevedere o încălcare directă a canonului 72 a Sinodului Quinisext, enumerându-o între motivele principale ale neparticipării sale la sinodul din Creta. Lăsarea la

latitudinea Bisericilor locale a aplicării iconomiei referitoare la căsătoriile mixte afectează unitatea de practică canonică a Bisericilor Ortodoxe în această problemă, creând premisele unor grave dezordini cauzate de această decizie controversată. În plus, prevederea potrivit căreia pentru Biserică impedimentele la căsătorie ale legii civile sunt la fel de importante ca și cele ale Bisericii deschide calea (auto)obligării Bisericii de a oficia “căsătorii” homosexuale sau măcar de a le accepta existența unor astfel de “căsătorii” la nivel civil.

Documentul referitor la importanța postului lasă la latitudinea Bisericilor locale aplicarea iconomiei referitoare la ținerea postului (art. 7-8), ceea ce afectează practica unitară a Bisericii în acest domeniu și relativizează importanța și severitatea sfintelor posturi.

Respectuos Vă rog, în consecință, să supuneți analizei Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române toate aceste observații și să militați pentru neaprobarea Documentului 6 și revizuirea celorlalte documente în baza amendamentelor formulate mai sus și a altora pe care le-au formulat diferiți teologi ortodocși români sau străini sau sinoade ale Bisericilor Ortodoxe locale.

28 octombrie 2016

deosebit respect,

Cu

Teolog Mihai-Silviu Chirilă

Membrilor Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române

[1] În mod surprinzător, Biserica Ortodoxă și-a modificat la acest sinod eclesiologia, în ciuda faptului că nu era obligată să o facă prin această premisă eclesiologică pe care o citează și ratifică.

[2]

<https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/ecumenical-movement-in-the-21st-century/member-churches/special-commission-on-participation-of-orthodox-churches/first-plenary-meeting-documents-december-1999/thessaloniki-statement>.

[3] Sfântul Simeon Arhiepiscopul Tesalonicului, *Erminia dumnezeiescului simbol al credinței ortodoxe*, EIBMBOR, București, 2010, p. 93.

[4] *Ibidem*.

[5] Pr. Andrew Louth, *Introducere în teologia ortodoxă*, Doxologia, Iași, 2014, p. 153.

[6] *Ibidem*, p. 154.

[7] Sfântul Iustin Popovici, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, Fundația Iustin Pârvu, 2012, p. 188.

[8] *Ibidem*, p. 190.

[9] Comentariul Sfântului Iustin Popovici la acest canon: "Porunca aceasta este limpede chiar și pentru o conștiință de țânțar. Oare nu?" (Sfântul Iustin Popovici, *Biserica Ortodoxă și ecumenismul*, Fundația Iustin Pârvu, 2012, p. 193).

[10] *Pidalion*, p. 182.

[11] Premisa a fost adăugată și citată în art. 19 al Documentului 6 pentru a justifica și apăra acceptarea în timpul sinodului a termenului "biserici eterodoxe", care a înlocuit expresia "comunități ortodoxe". În documentul presinodal, această premisă nu era citată.

[12] Sfântul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze*, EIBMBOR, București, 2003, p. 335.

[13] *Vezi supra*, p. 2.

[14] <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/wcc-programmes/ecumenical-movement-in-the-21st-century/member-churches/special-commission-on-participation-of-orthodox-churches/first-plenary-meeting-documents-december-1999/thessaloniki-statement>. „Tendențele mai sus menționate” despre care se vorbește în text sunt: limbajul inclusiv, hirotonirea femeilor, drepturile

minorităților homosexualilor și unele tendințe referitoare la sincretismul religios (*Declarația de la Tesalonic*, punctul 9).

[1 5]

<https://www.questia.com/magazine/1G1-21066275/bulgarian-orthodox-church-to-quit-wcc>.

[1 6]

<https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/wcc-constitution-and-rules>.

[1 7]

<https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/assembly/2013-busan/adopted-documents-statements/wcc-constitution-and-rules>.

[1 8]

<https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/central-committee/1950/toronto-statement>.

[19]<https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/central-committee/1950/toronto-statement>.

[20] Vezi, în acest sens, argumentarea IPS Ierotheos Vlachos, <http://www.aparatorul.md/mitropolitul-ierotheos-vlachos-hotararile-sinodului-plenar-al-bisericii-greciei-pentru-sfantul-si-marele-sinod-si-rezultatul-final-al-acestora/>.

[2 1]

<http://www.apd.ro/wp-content/uploads/2015/03/Raport-Forumul-Constitutional-2015.pdf>.

[22] În textul din limba română a rămas traducerea “de gen” până acum, chiar dacă în celelalte limbi pare a fi vorba de discriminarea “de sex”.

[23]<http://anp.gov.ro/documents/10180/1863054/LexUriServ.pdf/3925bd4c-b834-4719-801c-0789b45dc392>.

Sursă imagine: <https://doxologia.ro>